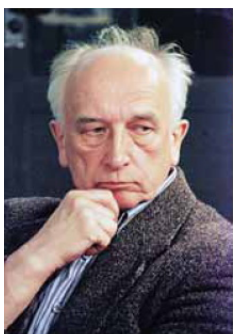

“Берагіня” са... “сцішаным гучаннем”, або У адказ мы чуем: “Ініцыятыву праяўляць не будзем”

За "круглым сталом" "К": пра статус фестывалю, запатрабаванасць аўтэнтыкі ды адсутнасць кантактаў паміж рэгіёнамі

Мікола Козенка.

Святлана Беразоўская.

Вячаслаў Калацый.

Праблема ўзаемадзеяння: сістэмнасць этнавыхавання

21 - 24 чэрвеня ў Акцябрскім пройдзе VII Рэспубліканскі фестываль фальклорнага мастацтва “Берагіня”. Фестываль - адзін з самых самабытных на Беларусі. Хаця б з той прычыны, што “Берагіня” цягам вось ужо трынаццаці гадоў імкнецца фарміраваць самадастатковую творчую асобу, якая годна пачувае сябе ў прасторы традыцыйнага мастацтва, усяляк пашырае і ўмацоўвае беларускую спадчыну. А гэта, як падаецца, наўпрост звязана з захаваннем нацыянальнай бяспекі: “Берагіня” ладзіцца ў адпаведнасці з Планам мерапрыемстваў па рэалізацыі Канцэпцыі нацыянальнай бяспекі Рэспублікі Беларусь, зацверджанай распараджэннем Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь. Але, нягледзячы на важкасць задач і мэт, стваральнікі “Берагіні” перакананы: на сёння брэндавы для краіны фест патрабуе ў арганізацыі і правядзенні якасна новых падыходаў.

У абмеркаванні фестывальных (і не толькі) праблем за “круглым сталом” “К” сабраліся начальнік аддзела культуры Акцябрскага райвыканкама Святлана БЕРАЗОЎСКАЯ, метадыст па харэаграфіі і тэатральным мастацтве Брэсцкага дзяржаўнага абласнога цэнтра маладзёжнай творчасці Людміла БЯРНЕЙ, старшы навуковы супрацоўнік [Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя Кандрата Крапівы Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі](#) Тамара ВАРФАЛАМЕЕВА, загадчык арганізацыйна-творчага аддзела Любанскага раённага цэнтра культуры Сяргей ВЫСКВАРКА, загадчык кафедры этналогіі і фальклору Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў Вячаслаў КАЛАЦЭЙ, этнахарэограф, мастацкі кіраўнік Рэспубліканскага фестывалю фальклорнага мастацтва “Берагіня” Мікола КОЗЕНКА, а таксама рэдактар аддзела газеты “Культура” Яўген РАГІН і спецкарэспандэнт Юрый ЧАРНЯКЕВІЧ.

Яўген РАГІН:

- “Берагіня” існуе больш за дзясятак гадоў, але не ў кожным аддзеле культуры пра яе ведаюць. Ці не хочучь ведаць? Мы, напэўна, і сённяшняю сітуацыю павінны прааналізаваць, і паразважаць пра перспектывы далейшага развіцця фестывалю... Што мяркуе на гэты конт дырэктар “Берагіні”?

Яўген Рагін. “Берагіня” са... “сцішаным гучаннем”, або У адказ мы чуем: “Ініцыятыву праяўляць не будзем”

Святлана БЕРАЗОЎСКАЯ:

- Чаму не ўсе аддзелы культуры далучаны да работы на нашым фестывалі? Мо таму, што ўсе мы прызвычаліся да пэўнай сістэмы, калі загады спускаюцца "зверху"? Гэтая сістэма ў адносінах да "Берагіні" не спрацоўвае, таму пэўныя аддзелы, відаць, чакаюць указанняў... У нашым аддзеле ініцыятыва ідзе "знізу", мы яе падтрымліваем і развіваем.

Мікола КОЗЕНКА:

- Калі нават з абласнымі ўпраўленнямі культуры вяду гутарку пра нейкія фестывальныя арганізацыйныя пытанні, дык пастаянна чую: "У нас няма для таго адпаведнага дакумента, таму ініцыятыву праяўляць не будзем". Між тым, у 2010 годзе, як толькі скончыўся шосты па ліку фестываль, была створана канцэпцыя наступнага з дакладным вызначэннем абласцей-удзельніц і канкрэтных кірункаў далейшай фестывальнай дзейнасці. Канцэпцыю пасля зацвярджэння Міністэрствам культуры разаслалі ва ўсе ўпраўленні культуры... Але, аказваецца, адной канцэпцыі - недастаткова. Доўга чакалі міністэрскага загада аб правядзенні "Берагіні". Калі ён з'явіўся, да фестывалю заставалася некалькі месяцаў. Таму для ўпраўленняў і аддзелаў культуры праблемным аказалася вызначэнне канкрэтных калектываў для ўдзелу ў заключных фестывальных мерапрыемствах на Акцябршчыне.

Яўген РАГІН:

- А "Берагіні" іншым разам прад'яўляюць прэтэнзіі менавіта ў аднастайнасці ўдзельнікаў...

Мікола КОЗЕНКА:

- Ды ці ж можна за тры месяцы "нарадзіць" новы талент? У сістэмны працэс выяўлення і станаўлення таго таленту ўключацца неабходна было некалькі гадоў таму. Дзеці павінны ведаць традыцыйны рэпертуар, павінны ўмець танцаваць, граць на народных інструментах, што бытуюць у іх мясцовасці, павінны пры дапамозе настаўнікаў, бацькоў і работнікаў культуры ствараць сабе эксклюзіўныя (як у традыцыі!) касцюмы... Калі дзяўчына калісьці прыходзіла на вечарыну і бачыла, што на сяброўцы амаль такі ж строй, яна дахаты бегла, каб касцюм той змяніць... Карацей, канцэпцыя ўсіх этапаў фестывалю - фарміраванне асобы... Але на сёння нават дакладна вызначаныя для ўдзелу ў "Берагіні" калектывы не маюць афіцыйных выклікаў на фестываль. А яны за год павінны ведаць, што ўдзельнічаюць у фестывальнай імпрэзе.

Яўген РАГІН:

- Наколькі я зразумеў, правядзенне сёлетняй "Берагіні" сутыкнулася са значнымі цяжкасцямі. Дык мо фестываль аказаўся непатрэбны? На Любаншчыне так, напэўна, не думаюць, бо ў раёне сістэмна працуюць над развіццём ды папулярызацыяй нашай традыцыйнай культуры...

Сяргей ВЫСКВАРКА:

- Менавіта таму ў фестывальныя імпрэзы "Берагіні" мы ўліліся вельмі арганічна. Так, апошнім часам нам стала цяжэй адпраўляць фальклорныя гурты Любаншчыны ў Акцябрскі. Справа ў тым, што "Берагіня" - напэўна, адзіны ў Еўропе фестываль

Яўген Рагін. "Берагіня" са... "сцішаным гучаннем", або У адказ мы чуем: "Ініцыятыву праяўляць не будзем"

традыцыйнай культуры, якому трэба адпавядаць, спецыяльна працаваць на яго. Шматгадовыя напрацоўкі неабходна мець і ў касцюме, і ў рэпертуары. Мы, да прыкладу, не толькі да носьбітаў пастаянна звяртаемся, але і да архіваў, каб вызначыць дакладна любанскую асаблівасць... Скажу адназначна: калі мы сапраўды рупімся пра захаванне нацыянальнай культуры, дык "Берагіня" - вельмі патрэбная! І праблему тут бачу ў тым, што фестываль гэты не мае сур'ёзнай дзяржаўнай падтрымкі. У выніку калектывы за ўласныя сродкі і па сваёй ініцыятыве змушаны рыхтавацца да ўдзелу ў "Берагіні": кантактаваць з навукоўцамі, скіроўвацца ў экспедыцыі і г. д. Не кожны гурт на гэта здатны.

Мікола КОЗЕНКА:

- Да лістапада мінулага года кожная вобласць для ўдзелу ў "Берагіні" павінна была прадставіць відэа-, фотаматэрыялы будучых выступленняў. Іх няма і па сёння... Цяжка ўявіць, як усё будзе выглядаць. А выехаць у кожную вобласць ці ў раёны я ўжо не маю магчымасці, бо кіраўніком фестывалю працую на грамадскіх пачатках. Адно выратаванне - тэлефон ці Інтэрнэт...

Яўген РАГІН:

- Зразумела, у любога аддзела культуры на сёння - процьма праблем: і рамонт будынкаў, і выкананне планаў платных паслуг, і наладжванне шараговых мерапрыемстваў... Ад чагосьці заўжды трэба адмаўляцца. Але чаму ледзь не пастаянна адмаўляемся ад свайго роднага і ўнікальнага - ад народнай мастацкай традыцыі?

Сяргей ВЫСКВАРКА:

- А яна непапулярная і на тэлебачанні, і ў жыцці не так, як належыць, раскручваецца. На эстрадзе - тое ж, хоць чувашскія "Буранаўскія бабулі" яскрава пераканалі, што этнічная асаблівасць - запатрабаваная... І я тут не абвінавачваў бы толькі аддзелы культуры, бо перакананы: калі была б тэлетрансляцыя з фэстаў у Акцябрскім (і сёлетніх, і колішніх), дык неабыхавыя гледачы пераканаліся б у надзвычайнай прыгажосці традыцыйнай культуры з кожнага беларускага куточка. І кожны калектыў-удзельнік варты самай пільнай тэлеўвагі, бо гурты ж не зніклі - усе яны вельмі плённа працуюць. Мо тады ў раёнах зразумелі б прэстыжнасць ды знакавасць "Берагіні"... Усе гурты, якія аднойчы пабывалі на фестывалі, да зведаных імі сцэнічных форм выканання ўжо не вяртаюцца, а ўзнікаюцца на якасна новы ўзровень творчай дзейнасці.

Сяргей Вискварка.

Людмила Барней.

Тамара Варфоломеева.

Яўген РАГІН:

- Мы кажам пра сістэмнасць захавання традыцыі. Гэтая сістэмнасць немагчымая без узаемадзеяння ўстаноў сістэм міністэрстваў культуры і адукацыі. Можам казаць сёння пра пэўныя нестыкоўкі гэтага ўзаемадзеяння?

Вячаслаў КАЛАЦЭЙ:

Яўген Рагін. "Берагіня" са... "сцішаным гучаннем", або У адказ мы чуем: "Ініцыятыву праяўляць не будзем"

- За трынаццаць гадоў існавання "Берагіня" стала трывалай часткай сістэмы этнамастацкай адукацыі Беларусі. Многія дзеці - дыпламанты фестывалю, тыя, хто пераймаў ад носьбітаў традыцыі каранёвых форм мастацтва, пасля школы атрымалі на нашай кафедры якасную адукацыю ды вярнуліся на месцы бытавання традыцыі і забяспечваюць там яе ахову, а таксама перайманне і развіццё. Сярод іх - Паліна Роўда, настаўніца Стайскай ДШМ на Лепельшчыне, Віталь Залатароў, дырэктар Акцябрскага цэнтра дасугу, Яна Нікалаенка, выкладчыца фальклору Магілёўскага каледжа мастацтваў, Ірына Глушэц, метадыст па этнаграфіі і фальклору Гомельскага АМЦНТ...

Яўген РАГІН:

- І тым не менш, работнікі сферы адукацыі тут больш актыўнічаюць?

Людміла БЯРНЕЙ:

- З той простае прычыны, што, да прыкладу, на Брэстчыне мы цудоўна разумеем: "Берагіня" - брэнд краіны. І для выкладчыкаў прэстыжна ўзнімаць свае фальклорныя калектывы да высокага рэспубліканскага ўзроўню... У нашым "Радаводзе" - фестывалі-спадарожніку "Берагіні" - удзельнічала, з падачы сферы адукацыі, 17 тысяч дзяцей Брэстчыны... І мне крыўдна, што сістэма ўстаноў культуры тут здае свае пазіцыі. А фальклор, між тым, - невычэрпная крыніца для самарэалізацыі і выхавання асобы...

Яўген РАГІН:

- Напэўна, удвая крыўдна і ад таго, што культура на сёння адчувае хранічны недахоп кваліфікаваных кадраў, а магчымасці "Берагіні" як "кузні" будучых дасведчаных спецыялістаў выкарыстоўвае далёка не напоўніцу.

Людміла БЯРНЕЙ:

- Пра тое і гаворка. Калі бачыш, як нацыянальныя калектывы сіртакі выконваюць, дык заплакаць хочацца...

Яўген РАГІН:

- А ў пэўных дамах рамёстваў арыгамі займаюцца, у эстрадных студыях сельскіх клубаў шансон спяваюць...

Сяргей ВЫСКВАРКА:

- Неаспрэчна тое, што спецыялістаў па традыцыйнай культуры недаравальна мала. Цягам васьмі гадоў існуе кафедра этналогіі БДУКіМ, выпускае пяць - шэсць чалавек у год. Гэта ж мізэр! А спецыялістаў сцэнічных жанраў універсітэт выпускае шмат. Мо і ў гэтым прычына сцішанага гучання "Берагіні"?

Мікола КОЗЕНКА:

- Я вось за Брэстчынай шмат гадоў назіраю: значна і ў станоўчы бок змянілася касцюміраванне ўдзельнікаў "Берагіні". Дзеці і музычнымі інструментамі валодаюць цудоўна. Але гэта - заслуга работнікаў агульнаадукацыйных школ. Напэўна, справа ў адсутнасці нейкага аднадумства: культура не хоча пачуць адукацыю, адукацыя -

Яўген Рагін. "Берагіня" са... "сцішаным гучаннем", або У адказ мы чуем: "Ініцыятыву праяўляць не будзем"

культуру. Вось прыклад падрыхтоўкі сёлетняга фестывалю: абласныя метацэнтры - супраць удзелу ў "Берагіні" калектываў сістэмы адукацыі, а ўзамен прапанаваць нічога не могуць. І яшчэ прыклад бяздзейнасці абласных структур: з аднаго раёна на фэст прысылаюць па тры калектывы. Словам, ніякага даследавання не вядзецца і навуковага абгрунтавання мясцовага фальклорнага руху няма. А сэнс "Берагіні" - у пашырэнні геаграфіі самабытных праяў традыцыйнай культуры. Няўжо гэты працэс трэба з Мінска каардынаваць?

Тамара ВАРФАЛАМЕЕВА:

- Так, сістэмы няма. А сістэма "Берагіні" - гэта наяўнасць ды ўзаемадзеянне чатырох складнікаў: навукі, культуры, адукацыі і СМІ. Сяргей Выскварка добра заўважыў: "Фестывалю трэба адпавядаць". Словам, "Берагіня" - з'ява больш чым важкая: гэта ўжо не проста фестываль, а рух перадачы традыцыі дзецям, і для яго варта старанна распрацоўваць блізкія, сярэднія і далёкія перспектывы. І тут, па маім меркаванні, патрэбна адпаведная доўгатэрміновая праграма. Толькі тады на месцах усвядомяць, што фестываль - не проста чарговае фармальнае мерапрыемства, што да "Берагіні" неабходна сур'ёзна рыхтавацца. А ўстанова культуры, на жаль, працуе сёння менавіта на мерапрыемствы, накіраваныя на выкананне планаў, якія "Берагіню" бяруць пад увагу далёка не заўжды... Калі на месцы ёсць энтузіяст - ёсць і справа.

Мікола КОЗЕНКА:

- Крыўдна тое, што на пэўныя фестывалі працуе ўся краіна, на мясцовыя, абласныя, туры едуць спецыялісты, прафесійна займаюцца адборам, падказкамі. У выніку актыўнай калектывнай працы і заключныя імпрэзы атрымліваюцца ўнушальнымі. Сёння скончыўся фэст, назаўтра пачалася падрыхтоўка да наступнага... З "Берагіняй" усё далёка не так.

Яўген РАГІН:

- Не дапамагае Інстытут культуры Беларусі?

Мікола КОЗЕНКА:

- Там ёсць аддзел традыцыйнай культуры і аматарскай творчасці, у якім працуе з дзясятка чалавек. Яны, як падаецца, павінны праяўляць актыўнасць у арганізацыйным і метадычным забеспячэнні "Берагіні". Ці ж можна ўвесь гэты навуковы клопат скідаць на раённыя аддзелы культуры? Словам, усё трымаецца на энтузіязме і дасведчанасці работнікаў на месцах

Яўген РАГІН:

- Цікава, наколькі затратны фестываль для Акцябрскага раёна?

Святлана БЕРАЗОЎСКАЯ:

- Каштарыс "Берагіні" - каля 250 мільёнаў рублёў. Сродкі ідуць на пражыванне і харчаванне ўдзельнікаў, на прызавы фонд і на выраб рэкламна-выдавецкай прадукцыі. Долевы ўдзел прыняло Міністэрства культуры - 60 мільёнаў, абласное ўпраўленне культуры - 50 мільёнаў. Выкарыстоўваем, натуральна, і пазабюджэтныя сродкі. Пэўная сума ідзе на набыццё ці арэнду матэрыяльна-тэхнічнага абсталявання...

Яўген Рагін. "Берагіня" са... "сцішаным гучаннем", або У адказ мы чуем: "Ініцыятыву праяўляць не будзем"

Словам, каштарыс па сённяшніх мерках - даволі сціплы... Але прыемна адзначыць тое, што наша вобласць сёлета актыўна падключылася да падрыхтоўкі "Берагіні": упершыню за гісторыю фэсту існуе адпаведны план, падпісаны старшынёй аблвыканкама Уладзімірам Дворнікам.

Яўген РАГІН:

- Яшчэ доказ таго, што брэндавасць фэсту не выклікае сумневу. Прынамсі, на ўзроўні кіраўніцтва вобласці...

Святлана БЕРАЗОЎСКАЯ:

- Менавіта праз "Берагіню" ў рэспубліцы, фактычна, і даведаліся пра Акцябрскі раён... Безумоўна, фестываль заслугоўвае большай увагі...

Юрый ЧАРНЯКЕВІЧ:

- А турыстаў пад час фестывалю ў Акцябрскім шмат?

Святлана БЕРАЗОЎСКАЯ:

- Пакуль не, але адпаведную інфраструктуру рыхтуем. Комплекс "Бубнаўка" менавіта на развіццё турызму і працуе. Замежныя госці "Берагіні" ў захапленні не толькі ад фэсту, але і ад непаўторнасці раёна. Вось так, праз уласную самабытнасць, прапагандуем і ўсю Беларусь. Так што дзяржаўная падтрымка тут проста неабходная.

Мікола КОЗЕНКА:

- А ёсць яшчэ і праблема гледача: не кожны з вобласці ды рэспублікі можа дабрацца да фестывальных імпрэз...

Святлана БЕРАЗОЎСКАЯ:

- Існуе губернатарскае даручэнне аб пашырэнні маршрутаў да Акцябрскага.

Сяргей ВЫСКВАРКА:

- Сярод жыхароў Акцябрскага фестываль вельмі запатрабаваны. Наша танцавальная пара з вёскі Сарачы выступала тут у 2008-м, прыехала сюды праз два гады - і артыстаў мясцовыя гледачы пазналі, прынялі з удзячнасцю! Так што фанатаў канкрэтнай аўтэнткі ўжо хапае... Думаю, праблема не ў колькасці гледачоў, а ў недахопе сродкаў на праезд да Акцябрскага. Нашы культработнікі, да прыкладу, наймаюць транспарт за ўласны кошт, каб трапіць на фінальныя фестывальныя імпрэзы...

Святлана БЕРАЗОЎСКАЯ:

- Толькі ўдзельнікаў "Берагіні" - больш за 800 чалавек. Хіба ж гэта не доказ знакавасці фестывалю?

Сяргей ВЫСКВАРКА:

- А стасункі паміж удзельнікамі! Гэта ж неацэнная творчая школа!

Яўген Рагін. "Берагіня" са... "сцішаным гучаннем", або У адказ мы чуем: "Ініцыятыву праяўляць не будзем"

Вячаслаў КАЛАЦЭЙ:

- З вялікай цікавасцю назіраюць за развіццём "Берагіні" і замежнікі. Некаторыя з іх і за свой кошт, без запрашэнняў, прыезджаюць на фестываль. Іншай магчымасці для камунікацыі паміж фалькларыстамі проста няма.

Яўген РАГІН:

- Як арганізаваны аналагічныя замежныя фестывалі?

Вячаслаў КАЛАЦЭЙ:

- Больш сістэмна. І пры кожным дзейнічае фестывальная дырэкцыя... Нагадаю, Мікола Козенка займаецца "Берагінняй" таксама на грамадскіх пачатках. А адпаведная структура Інбелкульта на фестываль не працуе.

Мікола КОЗЕНКА:

- Між тым, "Берагіння" мае дынаміку развіцця... Наконт Інбелкульта. Пяць гадоў як падрыхтаваны ўнікальны "Купальскі спеўнік" (для таго, каб усе ўдзельнікі фэсту гралі па аднолькавых правілах), але Інстытут гэты рэпертуарны зборнік так і не можа выдаць...

Яўген РАГІН:

- А можна на "Берагіні" зарабіць?

Мікола КОЗЕНКА:

- Лічу, што можна. Але трэба выпускаць дыскі з песнямі, танцамі, тыя ж рэпертуарныя зборнікі, якія разыдуцца па школах мастацтваў.

Юрый ЧАРНЯКЕВІЧ:

- А пастаянна дзеючая фестывальная дырэкцыя "Берагіні" патрэбна?

Мікола КОЗЕНКА:

- Безумоўна патрэбна! Як і фестывальны фонд, дарэчы.

Вячаслаў КАЛАЦЭЙ:

- Не абысціся і без архіва...

Мікола КОЗЕНКА:

- А пад фестывальнай дырэкцыяй маю на ўвазе каардынацыйны цэнтр, які зводзіў бы ў адно рэчышча дзейнасць раённых і абласных дзяржаўных структур... Адзін Акцябрскі раён справу не выцягне. А "Берагіння" ўсё ж мае рэспубліканскі статус.

Яўген РАГІН:

Яўген Рагін. "Берагіння" са... "сцішаным гучаннем", або У адказ мы чуем: "Ініцыятыву праяўляць не будзем"

- Фестываль пастаянна развіваецца, напаўняецца дадатковым зместам. У чым адметнасці сёлетніх фестывальных імпрэз?

Мікола КОЗЕНКА:

- Мы ўключылі ў "Берагіню" дэфіле-прэзентацыю народных строяў, навукова-метадычную выстаўку "Традыцыйная культура і дзеці", на якой кожны рэгіён прадставіць гісторыю развіцця сваёй традыцыйнай культуры і прадэманструе факты яе пераемнасці. Падаецца, усё гэта будзе цікава...

Яўген РАГІН:

- Я ўявіў сабе, як у дэфіле праходзяцца 118 дзяўчынак і хлопчыкаў з кожнага раёна Беларусі ў сваіх адметных нацыянальных строях, зробленых уласнымі рукамі... Карцінка - цікавая.

Вячаслаў КАЛАЦЭЙ:

- І строі гэтыя на "Берагіні" (у адрозненне ад іншых фестываляў) заўжды адпавядаюць сапраўднасці... Што б там ні было, але "Берагіня" ўжо паспела ўвайсці ў гісторыю і этнічнай педагогікі, і традыцыйнага мастацтва. Аналітыкі неаднойчы будуць звяртацца да гэтай унікальнай з'явы...

Ад рэдакцыі. А рэзюмэ нашага чарговага "круглага стала" наступнае. "Берагіня"- знакавы фестываль, які, па мэтах і задачах станаўлення асобы на ўзорах традыцыйнай культуры, не мае аналагаў не толькі ў Беларусі, але і ў замежжы. Па вызначэнні - гэта брэндавае і доўгатэрміновае мерапрыемства, далейшае дынамічнае развіццё якога цяжка ўявіць без сістэмнага навукова-метадычнага забеспячэння і пільнай дзяржаўнай падтрымкі.

Развіццё фестывалю забяспечыць і дакладна выверанае ўзаемадзеянне дзвюх сістэм - культуры і адукацыі, - утварэнне фестывальнай дырэкцыі і фестывальнага фонду.

Сваю ролю ў далейшым удасканаленні фестывальнага руху, які найпрост уплывае на развіццё этнаадукацыі і этнамастацтва, павінен адыграць і Інстытут культуры Беларусі.

Рэспубліканскі фестываль фальклорнага мастацтва - не фармальнае кароткатэрміновае мерапрыемства. Гэта, як пераконвае жыццё, - доўгатэрміновы рух, які найпрост уплывае як на міжнародны імідж нашай краіны, так і на ўсебаковае творчае развіццё беларускай моладзі. Падтрымка гэтага руху - частка нацыянальнай ідэалогіі.

Яўген РАГІН

Фота Юрыя ІВАНОВА

Яўген Рагін. "Берагіня" са... "сцішаным гучаннем", або У адказ мы чуем: "Ініцыятыву праяўляць не будзем"